

ГЕОГРАФІЧНІ ОСНОВИ ЗБЕРЕЖЕННЯ, ВИКОРИСТАННЯ І ВІДТВОРЕННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ

УДК 504.062 (477)

Ярослав МОЛЬЧАК, Василь ФЕСЮК, Ірина МИСКОВЕЦЬ

КОНСТРУКТИВНО-ГЕОГРАФІЧНА ОЦІНКА КОМПЛЕКСНИХ ЗЕЛЕНИХ ЗОН ВЕЛИКИХ МІСТ ПІВНІЧНО-ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ

В статті йдеться про сучасні особливості комплексних зелених зон великих міст північно-західної України, закономірності їх формування та тенденції розвитку. Проведено аналіз структури КЗЗ на макро-, мезо- та мікрорівнях.

Ключові слова: комплексна зелена зона міста, рівні організації комплексної зеленої зони

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Антропогенізація природних ландшафтів, зокрема, індустріальні форми господарювання, з точки зору конструктивної географії, є могутнім чинником зміни рослинного покриву в межах міст і приміських зон. Процес урбанізації супроводжується руйнуванням природного фітоценотичного покриву, заміною деревної рослинності трав'янистою, в т.ч. сегетальною й рудеральною з невисокими фітомеліоративними властивостями [8]. Особливо гостро проблема трансформації корінних біогеоценозів стоїть для великих індустріальних міст. Спостерігається скорочення площі зелених насаджень, пов'язане з передачею земель іншим користувачам (переважно під будівництво промислових та інфраструктурних об'єктів), відбувається засмічення приміської зеленої зони відходами, землі відчужуються під забудову, організацію садівничих господарств, найбільш привабливі в естетичному плані території виділяються для організації кафе, ресторанів тощо [7]. Окремі ділянки зелених насаджень зазнають безпосереднього шкідливого впливу розташованих поблизу промислових підприємств чи, що більш характерно для міст Північно-Західної України, крупних автомагістралей та міських доріг з інтенсивним рухом, унаслідок чого відбувається повне або часткове висихання, сповільнення росту і послаблення деревостою, погіршення загального санітарного стану лісового фонду [6].

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Дані напрямки досліджень висвітлюються у працях Белкіна А.Н. [1], Григоряна А.Г. [2], Кучерявий В.П. [3], авторів даної статті [4-5] та багатьох інших науковців. Ними виконано роботи по дослідженню структури комплексної зеленої зони (КЗЗ) міст, особливостях її ландшафтної організації та екологічної оптимізації, закономірностях розвитку та формування КЗЗ міст.

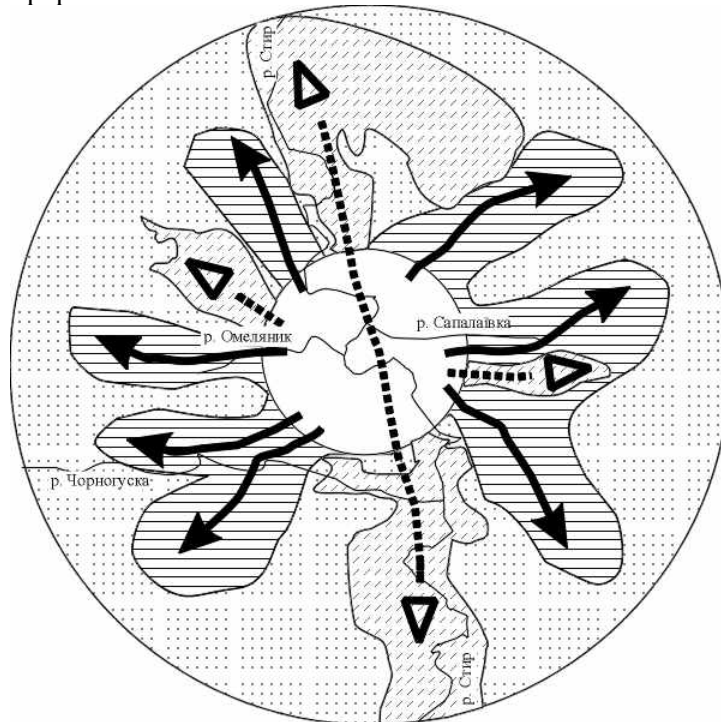
Цілі статті: Як уже зазначалось раніше, міста північно-західної України не є найкрупнішими промисловими центрами. Але екологічна ситуація в них продовжує погіршуватись навіть із врахуванням спаду промислового виробництва та економічної кризи. Суттєвим засобом протидії цьому негативному процесу є розвиток і екологічна оптимізація КЗЗ міст. Розкриття механізму цього процесу і є основною ціллю статті.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. З іншого боку, на зелені насадження в містах покладаються великі надії щодо поліпшення екологічної ситуації, санітарної очистки компонентів довкілля, оздоровлення середовища існування людини в місті. Виходячи із ситуації, що склалась на сьогодні з прикрістю мусимо констатувати, що зелені насадження в досліджуваних нами містах, значною мірою, знаходяться в жалюгідному стані – практично не закладаються нові об'єкти КЗЗ, існуючі залишаються непорядкованими, нерівномірно розподіленими, засміченими, ураженими різноманітними хворобами (чага, македонська міль тощо). Тому за існуючого стану справ з КЗЗ міст не випадає сподіватись на повноцінне виконання рослинами своїх функцій в урбоecosystemі. Потрібно докорінно змінювати містобудівельну ситуацію, зокрема, стосовно КЗЗ. Широкі можливості в цьому напрямку відкриваються за умови, що пріоритетним напрямком у містобудуванні стане ландшафтна архітектура [6].

Адже міський ландшафт – це витвір природи й людини, в якому у гармонійне ціле зливаються рослини, рельєф, водні поверхні, камінь, архітектура, скульптура, а також явища природи. Аби домогтись гармонії, необхідно поєднання зусиль спеціалістів багатьох галузей – екологів, геологів, ботаніків, садівників, інженерів та архітекторів тощо. Міста завжди вписувались в природне середовище і становили єдине ціле (нехай і трансформоване) із природним довкіллям. Головною

Географічні основи збереження, використання і відтворення природних ресурсів *Наукові записки. №1. 2010.* зв'язуючою ланкою є “природний каркас” (В.В. Владіміров, 1986) або “неурбанізований фон” (Н.П. Анучін, 1978). Кучерявий В.П. (1991) уживає термін “комплексна зелена зона міста” і розуміє під ним екологічний каркас планувальної структури міста. Аналізуючи структуру КЗЗ міста [3] виділяють три рівні: макро-, мезо- і мікрорівень.

А

Б

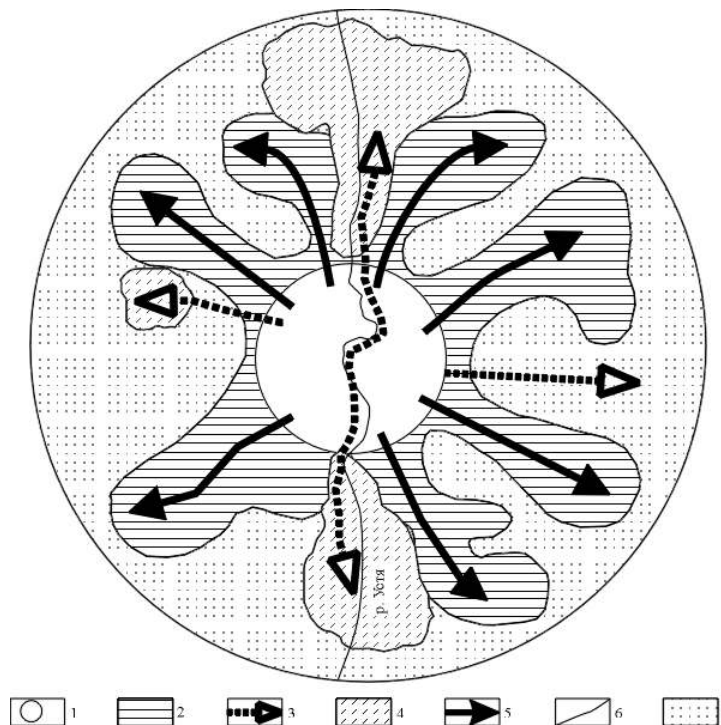

Рис. 1. Схема територіально-планувальної структури УЕС міст Луцька (А) і Рівного (Б)

1 – ядро урбоекосистеми, 2 – приміські масиви забудови і зони їх впливу, 3 – напрями виходів міських відкритих просторів до приміських, 4 – відкриті простори, 5 – осі урбанізації та субурбанізації, 6 – річки, 7 – с/г угіддя

На макрорівні екологічний каркас представлений єдиною загальноміською системою міських і приміських парків, лісів, лісопарків, лугопарків і сільськогосподарських угідь, яка є основою автотрофного блоку УЕС здатна впливати на клімат прилеглих територій, оздоровлення повітряного

басейну, вирішувати структурно-функціональні й естетичні питання організації міського середовища [5]. На сьогодні очевидно, що окрім зелених масивів міст велику роль у поліпшенні екологічного стану урбоєкосистем відіграє кільце зелених насаджень навколо міста. За оцінками І.Д.Родичкіна (1991) вплив великого зеленого масиву (більше 50 га) відчутний на відстані до 10 км. Наприклад, КЗЗ Кисва включає насадження в радіусі близько 51 км [6]. Посилення зв'язку периферійного лісопаркового поясу з міським озелененням забезпечує система "зелених коридорів" або "клинів", яка дозволяє компенсувати недостатню площу озеленення центральної частини міської території за рахунок заміських зелених масивів.

На рис. 1 показано сучасний стан територіального облаштування УЕС. Перше, що впадає у вічі, – феноменальна схожість територіально-планувальної структури УЕС Луцька і Рівного: приблизно однакові напрямки осей урбанізації та субурбанізації, і відповідно, масивів приміської забудови; однаковий напрям відкритих просторів уздовж річок та напрями виходів міських відкритих просторів до приміських тощо.

Можна зробити висновок, що подібні фізико-географічні умови та функції міст детермінували розвиток територіально-планувальної структури УЕС. Існуючі відмінності в "потужності" окремих осей урбанізації зумовлені територіальною структурою розміщення населення та господарства в межах адміністративних областей. В цілому в Луцьку кращі умови для посилення зв'язку периферійного лісопаркового поясу з міським озелененням. Це пояснюється більшою часткою відкритих територій у планувальній структурі міста, відносно сприятливішим розміщенням екологічних коридорів (заплав рік). Але в Рівному є досить значний потенціал для поліпшення ландшафтно-архітектурної ситуації, який зумовлений особливостями рельєфу і можливістю компенсації озелененості на мезорівні.

Рис. 2. Сквер у м. Рівному на вул. Короленка (за матеріалами © www.rivne.org)

На мезорівні КЗЗ (рис. 2) представлена невеликими за площею зеленими насадженнями мікрорайонів (сади, сквери, бульвари, алеї тощо) [3], які на відміну від елементів макроструктури не впливають на клімат, але створюють своє власне фітосередовище (біотоп), яке створює сприятливіші умови для розвитку рослинності й відпочинку [1]. Сучасний стан КЗЗ на мезорівні кращий в Рівному – в місті безліч скверів, алеї, створених у місцях, де рельєф або високий рівень ґрунтових вод не дозволяє здійснювати житлове будівництво, і, взагалі, місто характеризується дуже вдалим і продуманими ландшафтно-архітектурними рішеннями. Луцьк характеризується більш алейними рішеннями мезооб'єктів КЗЗ, а також міжбудинковими та внутрішньодворовими садами.

Мікроструктурний рівень КЗЗ міст представлений окремими елементами озеленення – газонами, квітниками, живоплотами, окремими деревно-чагарниковими групами, куртинами тощо, які не впливають на клімат місцевості, не створюють свого власного фітосередовища, але їх величина і розподіл по території міста позитивно впливає на продуктивність і динамічну рівновагу УЕС [3]. На рис. 3 показаний типовий для досліджуваних міст вигляд мікроструктури КЗЗ. Не дивлячись на потенційно менше екологічне значення, мікроструктурні об'єкти відіграють непересічну ландшафтно-архітектурну і відеоєкологічну роль, без них немислиме поняття "благоустрій".

Рис. 3. Мікроструктура КЗЗ центру м. Рівного (за матеріалами © www.rivne.org)

Що стосується мікрорівня, то найбільшою проблемою в містах є недотримання вимог озеленення житлових будинків, вулиць з інтенсивним автомобільним рухом, СЗЗ промислових підприємств тощо. Це спричиняє забруднення хімічне забруднення повітря та ґрунту, а також шумове забруднення. Причому, найгірше озелененими є вулиці з найбільш інтенсивним рухом (в Рівному – Соборна й Київська, в Луцьку – Ковельська, Рівненська, Карпенка-Карого). Останнім часом актуальним є питання знищення зелених насаджень, у зв'язку із спорудженням різноманітних будівельних об'єктів. Так, наприклад, в м. Луцьку при будівництві АЗС ПФ “Універсам” знищено приблизно третину скверу на розі вулиць Конякіна і Карпенка-Карого.

Висновки. Для покращення стану КЗЗ міст на макрорівні потрібно здійснювати планувально-містобудівні заходи: в Луцьку – поряд з озелененням глибше використовувати територіальні ресурси заплави рік (у т.ч. і для рекреації), впорядкувати великі парки (по вул. Потебні, Дружби народів), екологічні коридори розвивати в напрямку на схід (до сіл Звірів, Цумань, де знаходяться крупні лісгоспи), в Рівному – збільшувати внутрішнє озеленення і проектувати зелені коридори із західного напрямку (від сіл Ясиничі, Дядьковичі, Велика Омеляна) для використання екологічного ресурсу прилеглої території, яка характеризується порівняно невеликою щільністю сільських населених пунктів. Для обох населених пунктів дуже корисним був би прийом розвитку КЗЗ у великих містах (наприклад, у Києві, Москві), що полягає у закладанні “зелених клинів”, які б сполучали внутрішні й зовнішні щодо міста об'єкти КЗЗ. Для запобігання скорочення лісових площ зеленої зони міста можуть бути рекомендовані наступні заходи: припинення відчуження лісових земель під споруди і промислові об'єкти, обмеження негативного впливу з боку промислових підприємств, продумане управління будівництвом розважальних об'єктів на території зеленої зони, інтенсифікація агротехнічних заходів.

Для поліпшення КЗЗ на мезорівні міській владі Луцька та комунальним підприємствам потрібно ще багато попрацювати аби досягнути рівня східних сусідів. Як уже зазначалось у першому розділі, міста традиційно належать до зелених та благоустроєних, тому на сьогодні найважливішою є задача збереження вже існуючих об'єктів. І звичайно, глибше використання незайнятих земель (звалища, смітники, пустирі) для створення об'єктів КЗЗ, що на мезорівні виконати суттєво легше ніж на макрорівні. Для підвищення рекреаційної привабливості зеленої зони міста можна порекомендувати при залісенні територій використовувати ландшафтні типи культур, що відрізняються від загальноприйнятих у лісовому господарстві тим, що деревинно-чагарникові породи змішуються не подеревно або окремими чистими рядами, а групами, кожна з яких створює враження цілого ландшафту.

Основними заходами поліпшення КЗЗ на мікрорівні є благоустрій території, впорядкування доріг та територій, прилеглих до підприємств, організацій і установ, створення ефективних шумо-, пило-, газозахисних смуг навколо доріг [4-5].

Література:

1. *Белкин А.Н.* Городской ландшафт. – М.: Высшая школа, 1987. – 111 с.
2. *Григорян А.Г.* Ландшафт современного города. – М.: Стройиздат, 1986. – 136 с.
3. *Кучерявий В.П.* Природная среда города. – Львів: Вища школа, 1984. – 90 с.
4. *Мольчак Я.О., Фесюк В.О., Картава О.Ф.* Луцьк: сучасний екологічний стан та проблеми. – Луцьк: РВВ ЛДТУ, 2003. – 488 с.
5. *Мольчак Я.О., Фесюк В.О., Клименко М.О., Залеський І.І.* Рівне: природа, господарство та екологічні проблеми. – Рівне, 2007. – 314 ст.
6. *Сидорович Е.А.* Оптимизация промышленно-городской среды средствами озеленения. – Минск: Наука и техника, 1990. – 85 с.
7. *Рубцов Л.И.* Деревья и кустарники в ландшафтной архитектуре. – К.: Наукова Думка, 1977. – 272 с.
8. *Родичкин И.Д.* Человек, город, природа: экологические аспекты формирования городов Украины. // Строительство и архитектура. – 1985. – № 9. – С. 8-11.

Резюме:

Мольчак Я., Фесюк В., Мисковець І. КОНСТРУКТИВНО-ГЕОГРАФИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА КОМПЛЕКСНЫХ ЗЕЛЕННЫХ ЗОН БОЛЬШИХ ГОРОДОВ СЕВЕРО-ЗАПАДНОЙ УКРАИНЫ.

В статье идет речь о современных особенностях комплексных зеленых зон больших городов северо-западной Украины, закономерности их формирования и тенденции развития. Проведен анализ структуры КЗЗ на макро-, мезо- и микроуровне.

Ключевые слова: комплексная зеленая зона города, уровни организации комплексной зеленой зоны.

Summary:

Molchak J., Fesuk V., Miskovets I. STRUCTURALLY-GEOGRAPHICAL ESTIMATION OF THE COMPLEX GREEN BELTS OF CITIES OF NORTH-WESTERN UKRAINE.

In the article there is the question about the modern features of complex green belts of cities of north-western Ukraine, conformity to the law of their forming and tendency of development. The analysis of structure CGB is conducted on macro-, mezo- and microlevels.

Keywords: complex green belt of city, levels organizations of complex green belt.

Надійшла 15.04.2010р.

УДК 662.341

Ігор ПАРАНЬКО

ПРО ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ НАДР УКРАЇНИ

В статті розглянуті питання складної ситуації у видобувних регіонах України, висвітлено шляхи зміни правового поля і виходу з кризової ситуації. Проаналізовано Кодекс України «Про надра», намічено шляхи його подальшого вдосконалення.

Ключові слова: право, надра, Україна.

Перехід України на нові форми господарювання, основним чинником яких є ринкові відносини і приватна власність, актуалізував питання правового забезпечення використання надр, що є причиною загострення низки екологічних і соціально-економічних проблем у регіонах, на території яких відбувається видобуток і переробка корисних копалин.

За часів Радянського Союзу при плановому господарстві вивчення і використання надр проводилось однобічно, спрямовано на видобуток та переробку моносировини. Як приклади можна навести Криворізький залізорудний басейн, де основною сировиною були і є залісті кварцити і багаті залізні руди, Донбас – вугілля, Нікопольський басейн – марганцеві руди, Західноукраїнський сірконосний регіон – сірка і т.п. Однак від 30 до 70% мінеральної маси, що видобувається з надр, містить промислові концентрації рудогенних елементів і неметалеві корисні копалини. Знову ж таки за приклад може слугувати Криворізький залізорудний басейн, у надрах якого зосереджено близько 50 видів мінеральної сировини, які необхідні для переробки основних копалин, або можуть бути джерелом сировини для інших галузей промисловості, і на поточний час завозяться в регіони з інших місць й навіть з-за кордону. Окрім того, складування у відвалах і накопичення в шламосховищах не використаної мінеральної сировини створює надмірне техногенне навантаження на довкілля і ставить регіони на межу *екологічного лиха*. На жаль, така практика збереглася й при нинішніх формах господарювання. Ще одна проблема сьогодення гірничодобувних регіонів полягає в тому, що більшість з них не в змозі реалізувати свою продукцію, через її надлишок на внутрішньому ринку і низьку конкурентноздатність – на зовнішньому. Це обумовлює вимушене скорочення виробництва, вивільнення робочих місць, ліквідацію цілих інфраструктур і загострення *соціальних* та *економічних* проблем в регіонах.